

A globalizálódó számvitel

Deák István*

Többek egybehangzó véleménye szerint egyfajta forradalom zajlik a számvitel területén, amely ugyan kevésbé hangos és látványos, mint a forradalmak általában, de olyan változások történtek e téren, amelyek néhány évvel ezelőtt még nehezen voltak elképzelhetőek. Ez a folyamatot több jelenség is erősítette. Mindenekelőtt a globalizációt és az annak kiteljesedésével együtt járó, összehasonlítható számviteli adatok iránti igény erőteljes felszínre kerülését kell megemlíteni. Emellett feltétlenül szólni kell a néhány jelentős amerikai (és európai) vállalatnál feltárt súlyos számviteli szabálytalanságok sorozatáról is, amelyek megrendítették többek között az amerikai számviteli rendszer mindenhatóságába vetett hitet. Mindezek arra kényszerítették a számviteli elszámolásokat és a beszámolást szabályozó testületeket, hogy felülvizsgálják az eddigi intézkedéseiket, és meghozzák azokat a szabályokat, amelyek biztosítják, hogy a beszámoló megfeleljenek a megbízhatóság és összehasonlíthatóság, megváltozott világgazdasági helyzetből fakadó követelményeinek. A tanulmány azt az utat vizsgálja fel, amely elvezet(het) a világméretű egységes számviteli nyelv kialakulásához és elfogadásához.

Kulcsszavak: standardok, standardalkotók, konvergencia

1. Bevezetés

Az elmúlt 15–20 év során a világban bekövetkezett változások, amelyeket divatos kifejezéssel élve globalizációnak is szokás nevezni, nem hagyták, nem hagyhatták érintetlenül a számviteli elszámolások és beszámoló területét sem. Egyre fontosabbá válik a számvitel, illetve azok az információk, amelyeket ennek keretében a vállalatok nyilvánosságra hoznak. A közvélemény is egyre inkább felismeri, hogy a gazdasági kommunikáció meghatározó nyelve a számvitel, hiszen a különböző érdekhordozói csoportok hiteles döntéseihez (amely a piaccgazdaságnak is az egyik lételem) szükséges, hogy a számvitel által szolgáltatott adatok pontosak, megbízhatóak, tehát használhatóak legyenek. Ezt az igényt felerősítette az elmúlt évek amerikai és európai nagyvállalatainál feltárt súlyos számviteli szabálytalanságok és a nyomukban megjelenő csődök sorozata is.

Befektetni, finanszírozási forrást szerezni csak megbízható adatokat tükröző beszámoló alapján lehet. Az 1960–70-es évek körülményeihez (szuverén nemzeti szabályok, áttekinthető cégkapcsolatok és működési folyamatok, kis terjedelmű beszámoló) igazodó számviteli szabályok egyre kevésbé feleltek meg a megváltozott körülmények miatt jelentkező új kihívásoknak. A globalizáció kiszélesedésével az egyes országok tőkepiacai egyre nyitottabbá és ezzel egymástól kölcsönösen függővé váltak, a befektetők határokra átnyúló

befektetési lehetőségeket kerestek, összetett, korábban nem ismert ügyletek jelentek meg. A globalizáció jelenségével szembesülő vállalatok számviteli szempontból az alábbi területeken (amely egyfajta időbeliséget is kifejez) észleltek komoly nehézségeket.

1. különböző országokban működő vállalatok összehasonlítása (üzleti és befektetési kapcsolat kiépítése, külföldi finanszírozási források megszerzése során),
2. a több országra kiterjedő vállalatcsoportok szintjén értelmezett konszolidált beszámoló összeállítása,
3. más országok tőzsdéin való megjelenés.

Ahogy jelentkeztek ezek az igények az egyes vállalatoknál, nyilvánvalóvá vált, hogy a különböző szuverén nemzeti szabályok alapján összeállított beszámoló nem tudnak megfelelni ezeknek az igényeknek, mert az egyedi beszámoló nem hasonlíthatóak össze. A beszámoló mind formájukban, mind tartalmukban (többek között az eltérő mérlegképességi, értékelési előírások miatt) jelentős differenciákat mutattak, így a legegyszerűbb összehasonlítás, pénzügyi minősítés is komoly nehézségekbe ütközött. Egyes országok (például az USA) tőzsdéi előírták, hogy csak az általuk elfogadott szabályok¹ szerint összeállított beszámolót ismerik el a tőzsdéi bevezetés és kereskedés feltételeként. Mi lehetett a megoldás? Az nyilván nem életszerű elvárás, hogy az egyes érdekhordozók tanuljanak meg olvasni az összes, gyakran igen eltérő szabályok szerint összeállított mérlegben, ráadásul ez önmagában nem is oldotta volna meg az összehasonlíthatóság kérdését. A fenti helyzetek kezelésére először az a kézenfekvő megoldás adódott, hogy a saját szabályok alapján összeállított beszámolókat átfordították azon szabályrendszer előírásai szerint, amelyet követelményként fogalmaztak meg egy másik országban. Legmarkánsabban ez az amerikai tőzsdék esetében fogalmazódott meg: csak az amerikai előírások alapján készített beszámolókat fogadták (és fogadják még ma is) el. Ez esetenként azzal is járhatott, hogy több ilyen átfordításra is szükség volt (például a konszolidált beszámolóhoz és a másik ország tőzsdéjén való megjelenéshez). Mindez jelentős többletmunkát, többlettudást igényelt, ami nem kevés többletköltséggel járt és jár még ma is az érintett vállalatoknál. Ezek a körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy az 1990-es években egyre erősebben fogalmazódott meg azon igény, hogy szükség van egy nemzetek felett álló számviteli szabályrendszer (világstandard) kidolgozására, elfogadására, amely az érintett vállalati kör számára lehetőséget teremtene arra, hogy a beszámolókat eleve összehasonlítható módon készíthessék el.

2. Az előzmények

A harmonizációs célkitűzésekhez tisztázni kell:

1. a harmonizáció intézményi hátterét (ki legyen a harmonizáció szervezője, irányítója, szabályalkotója: ország, országok szövetsége, nemzetközi szervezetek, önkéntes vagy kényszerű szakmai szervezetek stb.),
2. a harmonizáció tartalmát (milyen mélységű legyen a szabályozás: általános célok, eljárási módok, elszámolási szabályok, mire vonatkozzon a szabályozás: egyedi vagy konszolidált beszámoló),
3. a harmonizáció során hozott intézkedések elfogadtatási mechanizmusát (kötelező vagy önkéntes, törvény vagy ajánlás)

* Deák István, egyetemi adjunktus, SZTE Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (Szeged)

¹ General Accepted Accounting Principles, rövidítve GAAP

A harmonizációhoz először meg kellett találni azt a szervezeti keretet, intézményt, amely megfogalmazza ennek a szabályrendszernek az elemeit és felügyeli annak bevezetését és alkalmazását, hiszen e szervezet jogállása többé-kevésbé eldönti a másik két kérdéskört is. Azon vélekedést, hogy egy teljesen új, mindenféle előzmény nélküli szervezetet kell kreálni, nem igazán képviselte senki. Ehelyett inkább a már működő, megfelelő múlttal, hagyományokkal és bizonyos mértékű elfogadottsággal rendelkező infrastruktúra felhasználását javasolták. Miből is állt a mérítési lehetőség? Tulajdonképpen két rendszer jöhetett szóba: az egyik a nemzetközi számviteli standardok 1973 óta létező rendszere, a másik pedig a jóval komolyabb múltat felmutató US GAAP rendszer, amely ugyan nemzeti standard, de az USA gazdasági hatalma miatt jóval túlnőtt a nemzeti határokon (Ausztráliában, Kanadában, Japánban is alkalmazzák). Harmadikként meg lehet említeni az Európai Uniót is, amely nem is annyira a létező (nem igazán kidolgozott) szabályrendszere miatt kerülhetett előtérbe, hanem sokkal inkább amiatt, hogy melyik rendszer mellett teszi le a voksát.

Mindenekelőtt tehát érdemes néhány gondolat erejéig az előzményekkel is foglalkozni.

Maga a számviteli elszámolás már több száz éves múltra tekinthet vissza, viszont ennek valamilyen módon való egységes szabályozása csak néhány évtizede kezdődött meg. A gazdasági-társadalmi fejlődéssel párhuzamosan folyamatosan kialakult a nemzeti GAAP-k sorozata is, amelyek a különböző országok eltérő történelmi hagyományai, gazdasági teljesítményei miatt alternatív (az adott országra érvényes) beszámolási módszerekben testesültek meg. Ezek közül a US GAAP jutott nagyobb (országhatáron is túlnyúló) szerephez. Az USA-ban a XX. század első harmadában (többek között az 1929-es események, illetve az ennek kapcsán elfogadott értékpapírtörvény hatásaként) teljesedett ki az államok feletti (az angolszász esetjogra épülő) számviteli szabályrendszer igénye. Ennek alapvető célja a befektetők megóvása és az ehhez hozzásegítő adatok nyilvánosságát biztosító szigorú rendszer létrehozása. Ezt a feladatot az 1934-ben életre hívott Értékpapír és Tőzsd felügyeletre² bízta. A SEC alapvetően nem könyvvizelési kérdéseket szabályoz, hanem beszámolóformákat, ezek tartalmát, felépítését, a közze teendő információk körét. A számviteli szabályok megalkotására a SEC több szervezetet is létrehozott (AICPA³, APB⁴), amelyek komoly eredményeket értek el. A többféle szervezetben folyó standardalkotási munka azonban egyre kevésbé tudott megfelelni az újabb és újabb kihívásoknak, ezért 1973-ban megalakult a ma is működő egységes standardalkotó szervezet az FASB⁵, amelyet egy alapítvány⁶ felügyel és nevezi ki tagjait, valamint egy tanácsadó bizottság⁷ is segíti munkáját. Az FASB nem helyezte hatályon kívül az elődök által meghozott szabályrendszert, azok közül jó néhány ma is hatályos. Így a US GAAP az FASB standardok⁸, a kapcsolódó magyarázatok és a korábbi szervezetek hatályban lévő állásfoglalásainak, iránymutatásainak, közleményeinek, értelmezéseinek gyűjteménye. A US GAAP rendszert, amely igen részletesen, aprólékosan szabályoz, a civilszféra (könyvelők, könyvvizsgálók, felsőoktatási oktatók), tehát a szakma dolgozza ki, amelynek alkalmazása csak abban az esetben kötelező, ha a cég részvényeit a

² Security of Exchange Committee, SEC

³ American Institute of Certified Public Accountants

⁴ Accounting Principles Board

⁵ Financial Accounting Standard Board

⁶ Financial Accounting Foundation, FAF

⁷ Financial Accounting Standards Advisory Council, FASAC

⁸ Statements of Financial Accounting Standards, SFAS

New-York-i tőzsdére bevezetik és forgalmazzák. Mivel az amerikai cégek finanszírozása elsősorban a tőzsdéken keresztül történik, elengedhetetlen, hogy a részvényesek korrekten információkhoz jussanak. Ezen információk forrását képezik a nyilvános, nagyon részletesen szabályozott elvek alapján összeállított beszámolók, amelyekben a kontinentális jellegű (konzervatív) értékelés helyett a vagyoni helyzet valós bemutatása kerül előtérbe.

A különböző országokban publikált beszámolók eltérő formái, tartalmi, értékelési, szabályozási gyakorlata miatt a vállalati beszámolók nem voltak összehasonlíthatóak. A multinacionális vállalatok megjelenésével, majd a tőkepiacok kiterjedésével ugrásszerűen megnőtt az igény a beszámolók harmonizációjára, egy közös számviteli nyelv kialakítására. 1973-ban 10 ország megalapította London székhellyel a Nemzetközi Számviteli Standardok Bizottságát⁹, mint szakmai önszerveződést, azzal a céllal, hogy általánosan elfogadott, jó minőségű, érthető, betartandó és betartható számviteli standardokat (International Accounting Standards, rövidítve: IAS) dolgozzon ki, fogadtasson el, és fejlesszen folyamatosan. Az IAS-k alkalmazásához biztosítható, hogy az alkalmazott fogalmak, eljárások, módszerek egységes tartalommal hozozzanak, az egységes és a legjobb gyakorlatot tükröző beszámolók közötti eltérések minimálisak legyenek. A standardok egyes témákat tárgyaló, nem összefüggő szabályok halmaza, amelyek megalkotása a kezdeti szakaszban az akkori fejlett világban alkalmazott módszerek összegyűjtésével, majd az ezekből kiválasztott követendő eljárás megfogalmazásával történt. Egyes témákban azonban nem tudtak egységes álláspontra jutni, ezért gyakran kerültek be (a követendő eljárással egyébként egyenértékű) alternatív (megengedett) eljárások is. Ez a helyzet nyilván nem segítette az összehasonlíthatóság érvényesülését, ezért a későbbiekben az egyik leginkább kritizált elemmé is vált.

A standardalkotás első időszakában az volt az alapvető cél, hogy kész megoldásokat nyújtson a kialakult számviteli kultúrával nem rendelkező és így az önálló hazai szabályozás kidolgozására kellő erővel nem bíró országoknak a világ egyre bővülő gazdasági folyamataiba, áramlásába való bekapcsolódásuk érdekében. A kibocsátott standardokat egy az egyben csak kevés országban vették át – inkább az volt jellemző, hogy a nemzeti szabályok megalkotásakor figyelembe vették a nemzetközi standardokat is. Ekkor még csak szakmai ajánlások voltak, amiből válogatni is lehetett (nem volt előírás a teljes körű megfelelés). A fejlődés egyértelmű jele, hogy mára több mint 100 ország mintegy 140 szakmai szervezete a tagja a nemzetközi standardtestületnek.

Az EU-ban viszonylag későn, csak az 1970-es években (többek között a nemzetközi standardtestület megalakulásának hatására) kezdődött meg a számvitel közösségi szinten való (egységes) szabályozása, amely a Bizottság Belső Piaci Főigazgatóságának a feladata. A számvitel európai harmonizált szabályozásának kiindulópontja az első vállalati jogi (68/151/EGK) irányelv, amely a letelepedés szabadságjogával összefüggésben szabályozza a társas vállalkozások információszolgáltatási kötelezettségét. Az EU számviteli szabályrendszere 4 szintű:

1. irányelv, amely a tagállami szabályalkotáshoz ad kötelező elvi keretet, alkalmazásáról a tagállamoknak (az irányelvekkel nem ellentmondó) saját szabályokat kell alkotni,
2. rendelet, amelynek szó szerinti átvétele kötelező, nemzeti hatálybalépéséről a tagállamoknak nem is kell döntenet.
3. közlemény, amely nem kötelező magyarázatokat, értelmezéseket tartalmaz,
4. ajánlás, amelynek tagállami átvétele, alkalmazása szintén nem kötelező.

⁹ International Accounting Standards Committee, IASC

A Bizottság számviteli szabályozással összefüggő munkáját a Kapcsolattartó Bizottság¹⁰ és a Számviteli Tanácsadó Fórum¹¹ segíti. Az első számviteli előírás 1978-ban jelent meg¹², amely 4. irányelvként ma is hatályos. A szabályozás alapelve, összefüggésben a bankhitel finanszírozás dominanciájával az óvatosság elve. Ez az irányelv az egyedi beszámolókat (egységes) felépítésére, tartalmára és az értékelésre vonatkozóan tartalmaz általános elvi keretszabályokat, számos választási lehetőség biztosítása mellett (amelyben nyilván fellelhető az EU angolszász és kontinentális kettőssége is), de nem foglalkozik könyvviteli elszámolásokkal. A konszolidált beszámolókra vonatkozóan külön irányelv¹³ került elfogadásra 1983-ban. A számvitel szabályozása sokáig lényegében egyszintű volt, mivel ajánlások, közlemények kiadására először csak az 1990-es évek végétől került sor (az irányelveket is ebben az időszakban módosították először).

A három rendszerben (US GAAP, IAS, EU) jól felismerhető az eltérő jogi megközelítés kettőssége is (Szirmai-Matukovics 2003):

1. A kontinentális jellegű szabályozás egy adott terület átfogó, elvi jellegű (rendszer-szemléletű) szabályozására fókuszál, az előírások kötelező jogszabályokban öltenek testet (code law). Ebbe a csoportba tartozik az EU szabályrendszere.
2. A másik fajta, az ún. angolszász megközelítés inkább technikai jellegű, egy-egy adott feladat, probléma kezelésére, megoldására választ adó standardok, értelmezések halmozában jelenik meg (case law). Ide tartozik az IAS és a US GAAP, de az EU egyes tagállamaiban (például Nagy-Britannia) is érvényesül ez a felfogás.

Mindhárom rendszer esetében elmondható, hogy elsősorban a nagy és közepes (különösen a US GAAP esetében a multinacionális) vállalatokra vonatkozóan írnak elő szabályokat, viszont csak az EU szabályozásában különülnek el az egyedi beszámolókra és a konszolidált beszámolókra vonatkozó előírások (miközben előrehaladott tárgyalások folynak a kisvállalatokra vonatkozó külön szabályok megalkotására is). A három rendszer elfogadottsága, területi kiterjedtsége az irányelvek esetében nyilvánvaló, Észak- és Dél-Amerika US GAAP párti, a világ többi része (Európa, Ázsia, Ausztrália) ma már inkább az IAS rendszert támogatja.

Mivel a beszámolókat összehasonlítható igénye a tőkepiacokon jelentkezik a legmarkánsabban, ezért kulcsszereplővé léptek elő a tőzsde és pénzpiacok szabályozását, felügyeletét ellátó szervezetek, hiszen az ő véleményük, állásfoglalásuk jelentős mértékben hozzájárul a világstandardok kidolgozásához, elfogadásához és alkalmazásához. Ebben a körben két szervezet szerepét külön is hangsúlyozni kell. Az egyik az Értékpapír-felügyelet Nemzetközi Szervezete¹⁴, amely a nemzetközi értékpapír szabályozási normák kialakításának meghatározó szervezete, a másik a már említett SEC, az USA Értékpapír és Tőzsdefelügyelete. Ezek szerepére a későbbiekben visszatérünk.

¹⁰ Contact Committee

¹¹ Accounting Advisory Forum

¹² 78/660/EGK számú 4. irányelv a meghatározott jogi formájú gazdasági társaságok éves beszámolójáról

¹³ 83/349/EGK számú 7. irányelv a konszolidált éves beszámolóról

¹⁴ International Organisation of Securities Commissions, IOSCO

3. Harmonizációs folyamatok a számvitelben

Eleinte (különösen a kontinentális) Európában nagy volt az idegenkedés a nemzetközi standardokkal szemben főleg a standardalkotásban résztvevők angolszász túlsúlya miatt. A tőkepiacok átalakulásával, a kontinentális európai tőzsdék bővülésével, megerősödésével, a vállalatok európai tőzsdéken kívüli megjelenésével, az egyre nagyobb szerepet játszó multinacionális vállalatok számának emelkedésével, a tőkeigény bővülésével megindult az egységes szabályrendszer keresése. Létezett ugyan a közösség szintjén szabályrendszer (irányelvek), de ez messze nem volt egységes, hiszen a 4. irányelv is tulajdonképpen összefoglalta a megalkotása időszakában az egyes tagállamok által alkalmazott gyakorlatot, megadva a tagállamoknak a választás lehetőségét. Ez azzal járt, hogy a beszámolókat ez alapján nem váltak közvetlenül összehasonlíthatóvá, nem is beszélve arról, hogy az EU-n kívül sem fogadták el ezeket a beszámolókat. Megoldásként felmerült az EU standardok (EU GAAP) megalkotása, de ez egyrészt jelentős késedelmet és költséget okozott volna, másrészt kétséges volt ezek elfogadása, mivel a különböző tőzsdefelügyelet (különösen a SEC) határozottan elutasították ezt a megoldást.

A világstandardok szerepének betöltése érdekében két rendszer indult harcba: az IAS és a US GAAP. A több éven át tartó egyeztetések, megállapodások eredményeképpen mára eldőlt, hogy a globális elvekre alapozott, kiváló minőségű, semleges beszámolási standardok kibocsátója a nemzetközi standard testület lesz. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a US GAAP-t is felváltaná az IAS rendszer, mivel az USA ragaszkodik a saját elveihez, de hajlandó – bizonyos feltételek teljesülése esetén – a tőzsdéin elfogadni az IAS szerint elkészített beszámolókat is. A következőkben ennek a folyamatnak a fontosabb állomásait tekintjük át.

Az 1980-as évekre jelentősen megnőtt az IASC tagországainak a száma, kezdetben főleg a fejlődő világ, majd a 80-as évektől a fejlett országok közül is egyre többen léptek be a szervezetbe, de szakmai szervezetek is keresték a kapcsolatot. 1977-ben megalakult a Számviteli Szakemberek Nemzetközi Szervezete¹⁵, amelynek tagjai 1981-től automatikusan az IASC tagjává is váltak. Hivatalosan is felveszi a kapcsolatot az IASC-vel az OECD és a SEC, majd 1988-ban az FASB is csatlakozik a szervezethez. 1987-re már olyan mennyiségben jelentek meg a standardok, hogy szükségessé vált azok egységes szerkezetben való első kiadása.

Az 1987 óta működő európai könyvvizsgálók szervezetének (FEE) elnöke 1989-ben kijelenti, hogy Európa érdekeinek legjobban a nemzetközi harmonizáció felel meg, amit az IASC-vel való kapcsolatfelvétel szolgál a legjobban, 1990-ben megfigyelőként az Európai Bizottság is csatlakozik. 1991-ben a USA standardtestülete kinyilvánítja, hogy hajlandó támogatni a nemzetközi standardokat. 1995 vízvonalra a standardok történetében. Ebben az évben megállapodás születik az IASC és az IOSCO között, amelynek keretében a meghatározó, alapstandardok felülvizsgálatra kerülnek 1999-ig. A felülvizsgálat célja, hogy a standardokban megjelenő alternatívák, választási lehetőségek szűküljenek, lehetőség szerint szűnjenek meg. A program sikeres teljesítése esetén az IOSCO egyértelműen ajánlani fogja minden globális piacon az IAS elfogadását, alkalmazását a nemzetközi tőkegyűjtés és jegyzés céljaira. A megállapodás hírére az EU Bizottsága bejelenti, hogy feladja az egységes európai standardok kifejlesztésének célját, és megfontolás tárgyává teszi a standardok használatá-

¹⁵ International Federation of Accountants, rövidítve IFAC

nak előírását az EU multinacionális vállalatai számára. Ezen kijelentések hatására egyre több jelentős ország, szervezet, tőzsde fogadja el a standardokat, vagy veszi azokat figyelembe a nemzeti standardok megalkotása során. A világ nagy szervezetei (többek között az IOSCO, a WTO, az ausztrál tőzsde) egymás után jelentik ki, hogy támogatják a számviteli harmonizációt, a standardok teljessé tételét és azok általános alkalmazását. 1996-ban az EU áttekinti a számviteli irányelvek és az IAS viszonyát, és kijelenti, hogy a nemzetközi számviteli standardok (néhány kivételtől eltekintve) összhangban állnak az irányelvekkel. Az egyre bővülő standardok gyakorlati alkalmazása során felmerülő nehézségek, vitás kérdések, eltérő megoldások hatására, valamint az IOSCO és az USA (különösen a megengedett eljárások alkalmazásával összefüggő) aggodalmainak leszerelésére 1997-ben létrehozták a standard értelmező bizottságot¹⁶, amely az egységes értelmezést és használatot volt hivatott szolgálni. Ebben az időszakban kezdenek el foglalkozni az azóta is sok vihart kavaró valós értéken történő értékelés bevezetésével, amely először a pénzügyi instrumentumok kimutatásával és értékelésével foglalkozó, 2000-ben hatályba lépett 39. IAS-ben jelent meg. A megváltozott helyzetben való standardalkotás megkívánta a standardtestület átalakítását is, amelynek első kísérlete (amely újabb bizottságok felállítását célozta) többek között az USA és az EU ellenkezései miatt nem járt sikerrel. Közben az IMF és a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság is támogatásáról biztosítja a standardokat, az FEE sürgeti, hogy az unió vállalatai az irányelvek helyett az IAS szerint állíthassák össze a (konsolidált) beszámolóikat, fokozatosan kiszorítva a US GAAP szerint készült beszámolást. 2000-ben az IOSCO is bejelenti, hogy elfogadja a kibővített és jelentősen átdolgozott standardcsomagot. A már korábban említette IFAC mellett, létrejön a Nemzetközi Fórum a Számvitel Fejlődéséért¹⁷ elnevezésű szervezet, amely határozottan kiáll az IAS rendszer használata mellett, annak érdekében, hogy a standardok úgymond minimum elvárások legyenek világszerte.

2000-ben a SEC közzétett egy koncepciót (Herdman 2002) az IAS rendszerrel kapcsolatban, amelyben véleményeket kért a standardok esetleges alkalmazása, a szabályozási struktúra kérdéskörében, továbbá megfogalmazták azon feltételeket, amelyek mellett a SEC megfontolja az IAS elfogadását a külföldi vállalatoktól a US GAAP megfeleltetés nélkül. A koncepció kemény követelményeket fogalmazott meg a standardok minőségével és a standardalkotó testülettel kapcsolatban. Ennek is köszönhetően az IASC új alapokmányt fogadott el, amelynek keretében (a US SEC hathatós közreműködése mellett) 2001-re teljesen átalakítják a nemzetközi standard testületet, és új elnevezést kapnak a standardok is. Az átalakítás lényege, hogy az új standardtestület (az IASB¹⁸) közfelügyeletét egy (19 eltérő földrajzi és funkcionális háttérű kurátorból álló) alapítvány (az IASCF¹⁹) látja el. A kurátorok nevezik ki a különböző testületek tagjait, felügyeletet látnak el felettük, megteremtik a működés pénzügyi feltételeit. Az új szervezet sematikus felépítését mutatja az 1. ábra.

A struktúrát kiegészítik az egy-egy témához kapcsolódóan életre hívott szakértői csoportok, valamint a technikai személyzet. Az új szervezet felállítása után lázas munka indult el. Az IASB kinyilvánította, hogy a korábbi alapszabály alapján kibocsátott minden standard (IAS) és értelmezés (SIC) továbbra is alkalmazandó mindaddig, amíg azok módosításra vagy visszavonásra nem kerülnek, viszont annak jelzésére, hogy mely standardokat

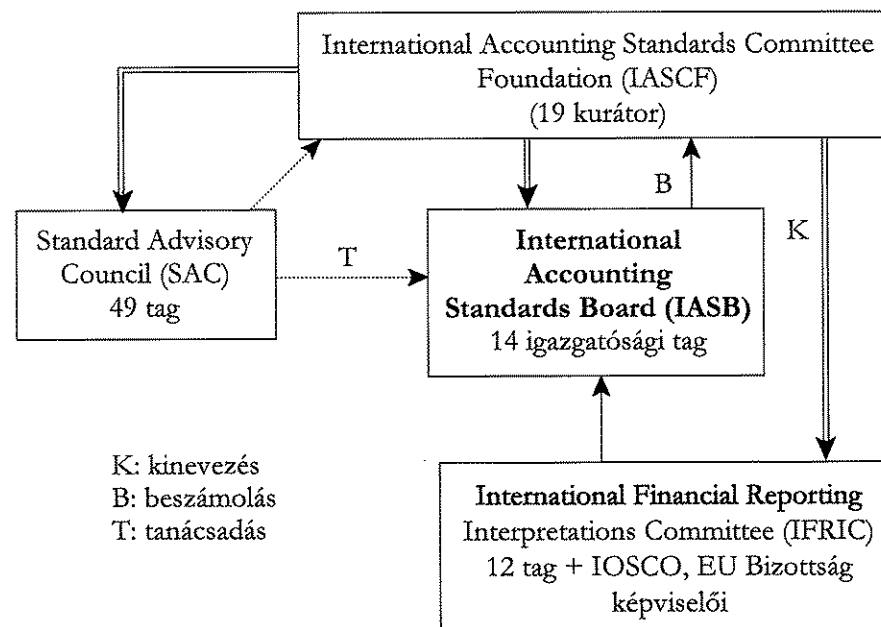
¹⁶ Standing Interpretations Committee, rövidítve SIC

¹⁷ International Forum on Accountancy Development, rövidítve IFAD

¹⁸ International Accounting Standards Board

¹⁹ International Accounting Standards Committee Foundation, IASCF

1. ábra. A nemzetközi számviteli standardtestület felépítése

Forrás: www.iasb.org/about/structure.asp

állapította meg az új testület, megváltoztatták az elnevezéseket: a standardok IFRS²⁰, a kapcsolódó értelmezések, pedig IFRIC megjelöléssel kerülnek kibocsátásra. Az új elnevezésben jóval erőteljesebben érvényesül, hogy a beszámolás egységesítése a cél. A testület rövid távú tervei között szerepelt a standardok első alkalmazásáról szóló standard megalkotása, a pénzügyi instrumentumokról szóló standard felülvizsgálata, valamint a nemzetközi számviteli standardok gyűjteményes kötetéhez tartozó Előszó (Preface) átdolgozása, többek között a standardok szövegezésében megjelenő kövér és normál betűs részek szerepének tisztázása érdekében. 2003-ban került kibocsátásra az 1. IFRS²¹, amelyet a 2004. január 1-jén vagy azt követően kezdődő üzleti évekre kell alkalmazni. Ez a standard foglalkozik azokkal az elszámolásokkal, helyesbítésekkel, amelyeket a standardok első alkalmazása során el kell végezni, valamint kimondja, hogy a standardok között nem lehet válogatni, azokat csak egységesen, teljes körűen lehet átvenni²².

Korábban már említettük, hogy a nemzetközi standardalkotásban végbement látványos változásokban nagy szerepe volt az USA-nak. Látva az IASB egyértelmű és határozott elkötelezettségét a magas minőségű standardok kidolgozására, valamint a standardok elfogadása irányába tett egyértelmű állásfoglalásokat, az USA standardtestülete (FASB) hajlandó volt megállapodást kötni (2002-ben) az IASB-vel a valós konvergencia elérése érde-

²⁰ International Financial Reporting Standards (Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok)

²¹ Címe: First-time Adoption of International Financial Reporting Standards (A nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok első alkalmazásáról)

²² A (teljes) megfelelési nyilatkozatot már az 1. IAS 1998-as átdolgozása is előírta.

kében. Az egyezmény „norwalki megállapodás” néven vonult be a számvitel történetébe, amelyet szinte azonnal üdvözölt az Európai Bizottság is. A megállapodásban nyilvánításra került, hogy mindkét testület elkötelezett a magas minőségű, összeegyeztethető, hazai és határokon átnyúló beszámolóhoz is felhasználható standardok mellett. Ennek érdekében erőfeszítéseket tesznek a meglévő standardok összeegyeztethetővé tétele, és a jövőbeni összehang fenntartása érdekében. A megállapodásban megfogalmazták a rövid távú teendőket is, amelynek hangsúlyos része feltárni és megszüntetni az IFRS és a US GAAP közötti eltéréseket. Többen is kinyilatkoztatták, hogy a konvergencia folyamata kétirányú utca, nem az USA gyakorlatát kívánják ráerőszakolni az IASB-re, de vannak olyan ügyek, amelyekben a SEC nem hajlandó engedni. Ezt jól tükrözi az eddig megjelent 5 IFRS is, amelyek egyértelműen a SEC elvárásaira épülnek (lásd például az üzleti kombinációk elszámolásánál alkalmazott alternatív eljárás törléséről, vagy a goodwill értékcsökkenésének megszüntetéséről hozott intézkedést). Rövidtávon azonban nem várható, hogy a SEC elfogadja az IAS-IFRS rendszer alapján összeállított beszámolókat, amely tükröződik az EU számvittel kapcsolatban meghozott döntéseiben is.

4. Az Európai Unió kapcsolódó intézkedései

Már többször említésre kerültek egy-egy téma kapcsán az EU megnyilatkozásai, amelyek egyértelművé tették, hogy az EU számára nincs más járható út, mint valamelyik standardrendszer mellé állni, és aktívan bekapcsolódni a standardalkotás folyamatába. A döntéshez vezető folyamat az 1990-es évek közepén kezdődött, amikor több, a számviteli szabályozás jövőjéről tartott konferencián is kinyilvánították, hogy figyelembe kell venni a nemzetközi harmonizációs törekvéseket. 1995-re világossá vált, hogy nincs értelme, nincs esélye „euroGAAP” megalkotásának, ehelyett fel kell térképezni az irányelvek és az IAS közötti eltéréseket²³, illetve meg kell vizsgálni a standardok átvételének lehetőségeit, feltételeit. Jól illeszkedik ebbe a folyamatba az 1997-ben elfogadott értelmező közlemény a 4. és 7. számviteli irányelvhez, amely több helyen is az IAS-nek megfelelő tartalommal magyarázza egyes szabályok alkalmazását. Az első látványos lépés az egyértelműen IAS szellemiségű 2001/65/EK irányelv volt, amely módosította a számviteli irányelveket, megengedve – önkéntes választás alapján – a pénzügyi instrumentumok körében a valós értéken történő értékelést. Ezt a módosítást a tagállamoknak 2004. január 1-jéig a nemzeti szabályozásaikban is érvényesíteni kellett (Magyarország e tekintetben előre menekült, hiszen már jóval a belépés előtt, 2003-ban módosításra került az irányelvnek megfelelően a számviteli törvény). Az EU szabályozás egyértelmű irányát a pénzügyminiszterek európai tanácsa (ECOFIN) 2001-ben adta meg azzal, hogy elfogadta a Bizottság által kidolgozott előterjesztést a nemzetközi számvitel standardok európai bevezetéséről, amely szabad utat biztosított a 2002-ben elfogadott, és kétségtelenül korszakhatárnak nevezhető 1606/2002/EK rendeletnek (továbbiakban: IAS rendelet). Ennek legfontosabb előírása, hogy az Európai Unió tőzsdéin jegyzett vállalatok konszolidált éves beszámolójukat a nemzetközi számviteli standardok alapján kötelesek összeállítani a 2005. üzleti évtől kezdődően. Azon társaságok, amelyek megjelenve az USA tőzsdéin a US GAAP szerint készítették a beszámolóikat haladékat

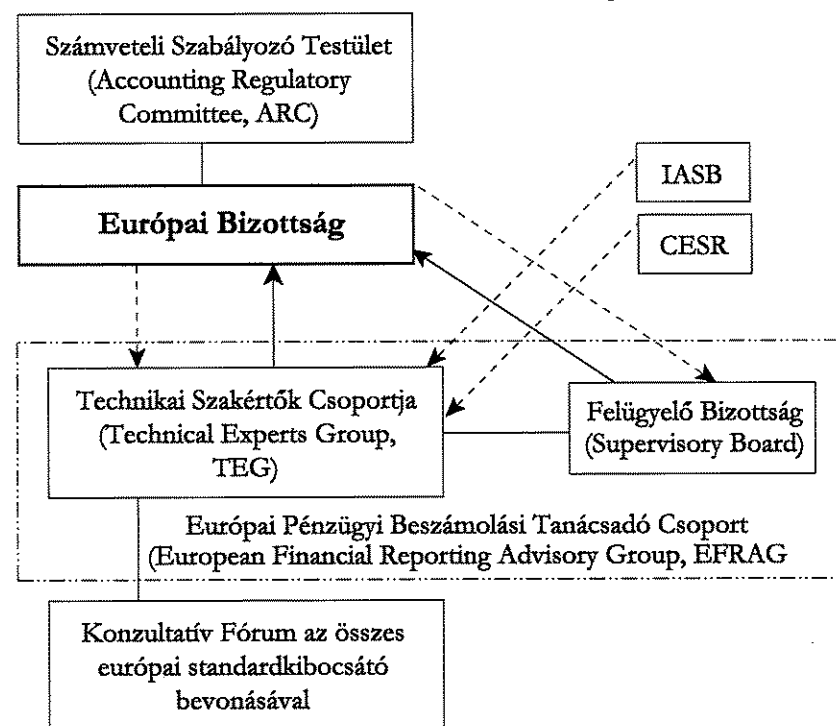
²³ Ennek eredménye a Számvitel–Adózás–Könyvvizsgálat folyóiratban, többrészes cikksorozatban magyarul is megjelent.

kaptak az átállásra 2007-ig, remélve, hogy addig a SEC esetleg elfogadja az IAS/IFRS szerinti beszámolót is. A rendelet lehetőséget biztosít a tagállamoknak, hogy kötelezően vagy lehetőségként kiterjesszék a standardok alapján történő beszámolást a tőzsdén nem jegyzett társaságok konszolidált beszámolóira, sőt az egyedi beszámolókra is. A rendelet szerint nem automatikus a standardok átvétele, hanem ún. befogadási mechanizmuson kell átesni minden standardnak. E szerint a Bizottság az alábbi feltételek teljesülése esetén fogadja be az egyes standardokat:

- feleljenek meg a megbízható és valós kép EU irányelveinek,
- legyenek szakmailag kifogástalanok,
- az európai társadalom javát szolgálják (ne ütközzön közérdekbe, ne legyenek túl bonyolultak).

A befogadási eljárason átesett és így alkalmazandó standardokat a Bizottság rendeletben hirdeti ki. Az IAS rendelet megteremtí a szervezeti kereteit is a fenti eljárás lebonyolításának, azzal, hogy létrehozza a Számviteli Szabályozó Testületet²⁴ és az Európai Pénzügyi Beszámolási Tanácsadó Csoportot²⁵. Az új eljárási rend a 2. ábrával szemléltethető.

2. ábra. A nemzetközi számviteli standardok EU befogadási mechanizmusa

Forrás: www.efrag.org

²⁴ Accounting Regulatory Committee, ARC

²⁵ European Financial Reporting Advisory Group, EFRAG

A standardok befogadásáról szóló végső (politikai) döntést a Bizottság hozza meg. Ebben a folyamatban a Számviteli Szabályozó Testület javaslatot fogalmaz meg az egyes standardok befogadásáról, a TEG pedig támogatást és szakértelmet biztosít az EU Bizottsága számára az ARC által befogadásra javasolt standardok kiértékelésében és a döntés meghozatalában. A TEG felügyeletét az Európai Bizottság, az IASB és a CESR²⁶ látja el.

Az új testület gyors munkát végzett, aminek eredményeképpen az 1725/2003. rendelettel az addig megjelent és hatályban lévő standardok és azok értelmezései befogadásra kerültek, és ezzel az európai jogrend részévé váltak, tehát kötelezően alkalmazandók az IAS rendeletben megfogalmazott vállalati kör számára. A pénzügyi instrumentumokról szóló standardok (32. és 39. IAS²⁷) tekintetében első körben nem tudtak megegyezni, így e két, komoly – esetenként politikai felhangokat sem nélkülöző – vitákat gerjesztő standard teljes körű befogadása még a mai napig sem történt meg. A döntés elhalasztásához nagyban hozzájárult az is, hogy folyamatban volt (és van) e standardok (a norwalki megállapodásból is eredő, konvergenciát segítő) felülvizsgálata. Komoly viták folynak az EU és az IASB között. Jól érzékelhetően az IASB két tűz közé került: egyik oldalról az EU, mint a legnagyobb egységes felhasználó jogosan követeli a nagyobb beleszólási lehetőséget a standardalkotás folyamatába. Másrészt viszont az IASB-nek meg kell felelnie a norwalki megállapodásban foglaltaknak is, annak érdekében, hogy az US SEC (esetleg) elfogadjja a tőzsdéi jegyzés feltételeként az IFRS szerinti beszámolót is.

5. A magyarországi hatások

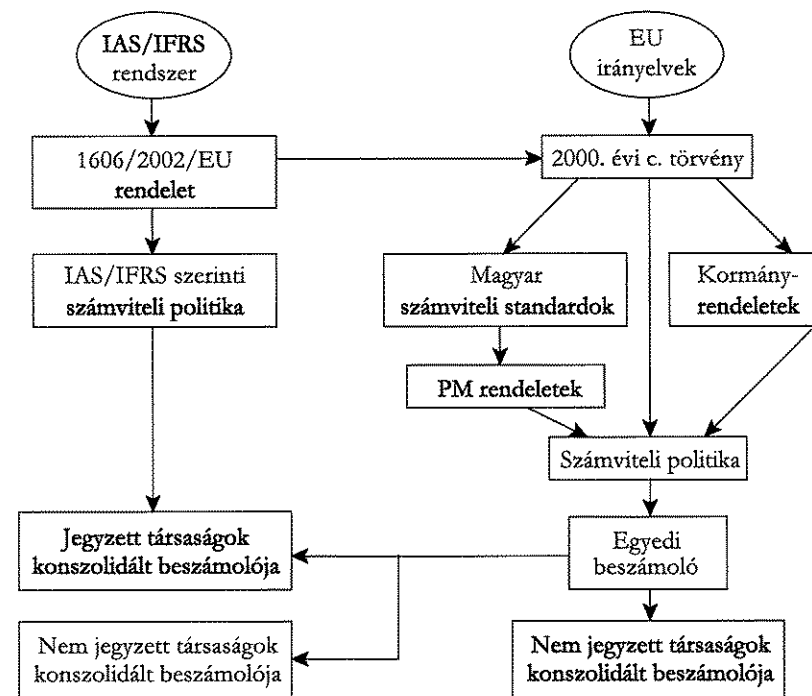
Az előzőekben felvázolt folyamatokból Magyarország sem vonhatta ki magát. Már az 1991-ben elfogadott számviteli törvény szövegezésére is jelentős hatást gyakorolt az Európai Unió számviteli szabályrendszere, amely a törvény jelentős számú módosítása során fokozatosan kiegészült a nemzetközi számviteli standardok egyes elvárásainak figyelembevételével is. A standardok hatása még inkább kimutatható az 1991-es törvényt felváltó 2000. évi C. törvény esetében, különösen a valós értékelésre vonatkozó szabályozásban, amely – a szűkszavú EU szabályozás miatt – a 39. IAS standard lényegének átvételével történt meg. Mindezek eredményeképpen a csatlakozással együtt járó, az EU számviteli szabályrendszerének hazai jogrendben történő megjelenése nem okozott különösebb nehézséget. A társaságok beszámolójára ható, a megváltozott feltételekhez igazodó szabályozási környezet (a 3. ábra alapján) az alábbiak szerint foglalható össze. Az IAS/IFRS rendszer közvetlenül és közvetetten is érezteti hatását a tagállamok – így Magyarország – számvitelére. Közvetlenül az IAS rendeleten keresztül, amikor a tőzsdén jegyzett társaságok konszolidált beszámolójának összeállításánál az IAS/IFRS-eket alkalmazni kell. A közvetett hatás oly módon érvényesül, hogy az irányelvek módosításánál jelentős mértékben figyelembe vették a standardok kapcsolódó előírásait a szabályozások közötti ellentmondások feloldása érdekében (lásd például a valós értékelésre vagy a beszámoló tartalmára vonatkozó módosításokat), ami – a tagállami adaptálási kötelezettség következtében – érezteti hatását

²⁶ A CESR (Committee of European Securities Regulators), az Európai Értékpapír-szabályozók Bizottsága 2001-ben létesült, célja a közösségi szintű tőkepiaci szabályok kidolgozásában a Bizottság támogatása.

²⁷ IAS 32 Financial instruments: Disclosure and Presentation (Pénzügyi instrumentumok: Közzététel és bemutatás), IAS 39 Financial instruments: Recognition and Measurement (Pénzügyi instrumentumok: Megjelenítés és értékelés)

a magyar számviteli jogrendben is. Duálissá vált a társaságok egyedi, illetve konszolidált beszámolójának szabályozása. A nem jegyzett társaságok konszolidált beszámolója tekintetében – a számviteli törvény által is biztosított választástól függően – az IAS rendelet (azaz az IAS/IFRS-ek kötelező alkalmazása) vagy a számviteli törvény az irányadó. Az egyedi beszámolók (ideértve a nemzetközi standardok szerint konszolidálandó társaságok egyedi beszámolóit is) összeállítása a számviteli törvény és az ehhez társuló kormányrendeletek, illetve a majdan megalkotásra kerülő magyar nemzeti számviteli standardok²⁸ (amelyeknek egyik célja az IAS/IFRS rendszerrel való összhang megteremtése) kihirdetéséről rendelkező pénzügyminiszteri rendeletek előírásai szerint megfogalmazott számviteli politika szerint történik. A konszolidált beszámolóknak minden esetben az így összeállított egyedi beszámolók lesznek az alapjai, viszont az IAS rendelet alapján az IAS/IFRS-ek szerint készülő konszolidált beszámolók összeállítása során a konszolidálási feladatok mellett el kell végezni azokat a módosításokat is, amelyek az IAS-k (az egyedi beszámolóknál alkalmazott szabályoktól) eltérő előírásaiból erednek (ez hasonló ahhoz az egységesítéshez, amit a számviteli törvény alapján a beszámolók összevonása előtt eddig is el kellett végezni).

3. ábra. A magyar társaságok beszámolási kötelezettségének szabályozási környezete

Forrás: saját szerkesztés

²⁸ A magyar számviteli standardokról, azok értelmezéseiről és a kapcsolódó eljárási rendről a 202/2003. Korm. rendelet rendelkezik.

6. Összegzés

A kontinentális (így a magyar) számviteli szabályozás hitelezővédelmet előtérbe helyező, óvatosság elvét hangsúlyozó, esetenként választási lehetősége(ke)t felvonultató szemléletmódjához képest alapvető változást hoz az IAS/IFRS rendszer tulajdonosi érdekeket szolgáló, a választási lehetőségeket drasztikusan lecsökkentő (sőt megszüntető) elveinek az adaptálása. A standardok esetében sokkal nagyobb hangsúlyt kap a részvényesek érdeke, akiknek nem önmagában az osztalék nagysága a lényeges, hanem sokkal inkább a vállalat tényleges értéke, illetve értéknövekedése. Ehhez viszont alapvető szempont a vállalati vagyoni valós értéken való kimutatása, ami tág teret enged a nem realizált eredmény megjelenítésének. Az óvatosság elvének primátusa mellett ez csak nagyon kivételes esetekben történhet meg, ennek eredőjeként viszont a könyv szerinti saját tőkéből levezetett vállalatérték nagyságrendekkel eltér(het) például a tőzsdei értékítélet során kialakuló értéktől. Az átállás azon vállalatok esetében lesz egyszerű, amelyek eddig is készítettek konszolidált beszámolót az IAS szerint, számukra ez kifejezett előnnyel is jár, hiszen az eddigi gyakorlattal szemben nem kell a nemzeti szabályok szerint is konszolidálniuk, de az egyedi beszámolókat az arra irányadó szabályok szerint továbbra is el kell készíteniük. Ez a vállalati kör azonban csak a szerény kisebbséget jelenti, a nagyobb teher az új szabályozást először alkalmazók esetében várható. A 2005-ös dátum már egyértelműen beépült a tőkepiaci köztudatba, ám annál több a bizonytalanság a részletekben. A PriceWaterhouseCoopers 2004 tavaszán készített felmérése²⁹ szerint az érintett magyar vállalati körnek mindössze 15 %-a kezdte meg az érdemi felkészülést a váltásra. A gondokat tovább fokozza, hogy az első IAS-IFRS szerint készített beszámolóban az összehasonlítható (bázis) adatokat is fel kell tüntetni, ami praktikusán azt jelenti, hogy a 2004. évi beszámolást is érinti a változás. A folyamatban zavaró tényező a még be nem fogadott, de a pénzügyi eszközök elszámolásában szemléletbeli változást jelentő 39. IAS standard ügye, amelyek harmonizációs módosítása még nem jutott nyugvóponttra. A tanulmány zárásakor³⁰ ismert legfrissebb fejlemény szerint az ARC javasolja a Bizottságnak a standard részleges bevezetését. Tisztázatlan még a befogadást követő standardmódosítások és az IFRS-k helyzete is. A végső döntés sokáig nem halogatható, mert 2005-től alkalmazni kell a teljes normarendszert az EU-ban az 1. IFRS előírásainak megfelelően, amelynek európai befogadása 2004-ben megtörtént (707/2004. rendelet)³¹.

Az IFRS rendszer nem váltja fel az EU eddig meghozott számviteli szabályait, azok továbbra is érvényesek és alkalmazandók, hiszen a statisztikák szerint közösségi szinten csak kb. 7.000 vállalatot érint a változás, az összes többi vállalat esetében a korábbiakban ismertett előírások továbbra is érvényesek. Annak érdekében, hogy az irányelvekben foglalt előírások minél kevesebb gondot okozzanak a standardok alkalmazásában, módosították az irányelveket is³², megvalósítva ezzel az irányelvek és az IAS-ek közötti konvergenciát. Így az IAS rendelet hatálya alá nem tartozó vállalatok esetében is egyre több területen találkozhatnak az IAS/IFRS rendszer előírásaival, a standardok közvetlen alkalmazása nélkül is.

²⁹ www.mfor.hu/Hirek/hiradatok.php?id=6159

³⁰ 2004. 11. 20.

³¹ A tanulmány zárása utáni információ, hogy a standardmódosítások és a 2. IFRS kivételével a 2003-ban kiadott új standardok befogadása is megtörtént.

³² Lásd a 2003/51/EK irányelvet.

Felhasznált irodalom

- Epstein, B. – Mirza, A. 2003: *Nemzetközi számviteli standardok*. Perfekt Rt, Budapest
- Herdman, R. 2002: *Moving Toward the Globalization of Accounting Standards*. www.sec.gov/news/speech/spch554.htm, letöltve 2004. 07. 06.
- IASCF 2003: *Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok*. Magyar Számvitel Fejlesztéséért Alapítvány, Budapest
- Kapásiné B. M. 2004: *Az Európai Unió számviteli elvárásai*. SALDO Rt, Budapest
- Kapásiné B. M. – Pankucsi Z. 2003: *Számvitel az Európai Unióban és Magyarországon*. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest
- Róth J. (szerk.) 2004: *Mérlegképes továbbképzés*. MKVKOK, Budapest
- Szirmai A. – Matukovics G. 2003–2004: *IAS versus US GAAP*. Verlag Dashöfer Kft, Budapest
- Számvitel–Adózás–Könyvvizsgálat (SzAKma)* folyóirat 2001–2002–2003–2004. évi számai
http://europa.eu.int/comm/internal_market/accounting/index_en.htm
www.iasb.org.uk
www.p-m.hu
www.efrag.org
www.mfor.hu